

Katarzyna Czerewacz-Filipowicz

Politechnika Białostocka

PERSPEKTYWY I UWARUNKOWANIA WSPÓLPRACY GOSPODARCZEJ PAŃSTW KAUKAZU POŁUDNIOWEGO Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Streszczenie: Celem artykułu jest określenie głównych szans i trudności w relacjach państw Kaukazu Południowego z Unią Europejską. Problematyką dominującą przy omawianiu uwarunkowań ekonomicznych Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji są kwestie dotyczące sektora energii. Azerbejdżan, dysponujący znacznymi zasobami surowców energetycznych, jest państwem z jednej strony całkowicie uzależnionym od światowej koniunktury surowców energetycznych, z drugiej zaś może być dla wielu krajów atrakcyjnym partnerem gospodarczym. Z kolei Armenia i Gruzja, uzależnione od dostaw surowców od Rosji, mają strategiczne położenie geograficzne. Unia Europejska jest dla tych krajów naturalnym partnerem ze względu na znaczny stopień komplementarności, dlatego w niniejszym artykule przedstawiono strukturę obrotów handlowych badanych państw, aby odpowiedzieć na pytanie o perspektywy współpracy z UE.

Słowa kluczowe: Kaukaz Południowy, Unia Europejska, handel.

1. Wstęp

Z punktu widzenia Unii Europejskiej poszczególne państwa sąsiedzkie mogą charakteryzować się różnymi, specyficznymi, atrakcyjnymi cechami jako partnerzy gospodarczy i polityczni. Zainaugurowane 9.05.2009 roku Partnerstwo Wschodnie (PW), którego celem jest stworzenie wokół państw UE sąsiedztwa pozytywnie do nich nastawionego, ma przyczyniać się do stabilności, bezpieczeństwa i szeroko pojętego dobrobytu wszystkich uczestniczących w nim podmiotów. PW, powstałe jako element funkcjonującej od 2004 roku Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, adresowane jest nie tylko do krajów będących ważnymi partnerami gospodarczymi państw UE. Armenia, Azerbejdżan i Gruzja znalazły się w jego ramach ze względu na czynniki geopolityczne. Niemniej, ze względu na wysoki stopień komplementarności z państwami Unii, rozwój relacji bilateralnych ma perspektywy. Partnerstwo Wschodnie zakłada konkretne formy integracji na płaszczyźnie ekonomicznej i politycznej, wśród których utworzenie stref wolnego handlu¹ oraz wzmocnienie współpracy na

---

¹ Azerbejdżan nie jest jak dotąd członkiem Światowej Organizacji Handlu, co aktualnie jest przeszkodą w utworzeniu strefy wolnego handlu. Armenia i Gruzja są członkami WTO, niemniej żadne z tych państw nie jest gotowe ekonomicznie do tak dalekiej liberalizacji powiązań handlowych.

rzecz bezpieczeństwa energetycznego (koncepcja „południowego korytarza energetycznego”)² wydają się z gospodarczego punktu widzenia priorytetowe. Państwa Kaukazu Południowego potrzebują kapitału i inwestycji zagranicznych, których mogą im dostarczyć państwa UE. Niemniej warunkiem uruchomienia unijnych zasobów są często reformy polityczne i postępy na drodze demokratyzacji. W tym miejscu w przypadku państw z obszaru WNP³ należy jednak zauważyć, że transformacja, jaka w nich następuje, *nie musi być procesem jednoliniowym prowadzącym do realizacji zunifikowanego modelu demokracji*⁴.

Znaczna część sił politycznych i społeczeństwa Armenii uważa zachodni model rozwoju za najwłaściwszy, ale kraj ten jest też najbardziej prorosyjski spośród państw Kaukazu Południowego. W przypadku Azerbejdżanu nastąpiły deklaracje polityczne dotyczące utożsamiania się z europejskimi wartościami i przedstawiania integracji z Unią Europejską jako kwestii priorytetowej, ale władze państwa pozostały na etapie deklaracji. W tym kontekście najbardziej konsekwentna w swym dążeniu do zbliżenia ze strukturami zachodnimi jest Gruzja, choć i tu pojawiają się trudności⁵.

Z wymienionych powodów interesującą kwestią wydaje się spojrzenie na bilateralne relacje poszczególnych państw Kaukazu Południowego z Unią Europejską przez pryzmat stopnia i rodzaju wzajemnej komplementarności oraz wzajemnej atrakcyjności gospodarczej jako podstawy rozwoju wzajemnych relacji. Z punktu widzenia Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji rozwój współpracy w obszarach, w których występuje *l'engrenage*, daje największe możliwości osiągnięcia efektów *spill-over*, a co za tym idzie – integracji ze strukturami UE⁶.

2. Uwarunkowania bilateralnych powiązań

Po rozpadzie ZSRR nowo powstałe państwa (w tym Armenia, Azerbejdżan i Gruzja) musiały zmierzyć się z różnymi problemami, wśród których zależność ekonomiczna od Rosji, będąca efektem polityki prowadzonej w ramach ZSRR, była szczególnie dotkliwa. Federacja Rosyjska stara się w swojej polityce ekonomicznej nadal utrzymać uzależnienie państw poradzieckich bądź to od rosyjskich dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego (Armenia, Gruzja), bądź od rosyjskiej infrastruktury przesyłowej surowców posiadanych przez te państwa (Azerbejdżan).

² S. Ananicz, *Partnerstwo Wschodnie*, INFOS, nr 17(64), Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2009, s. 2.

³ WNP – Wspólnota Niepodległych Państw, powołana 8.12.1991 roku, zrzeszająca kraje powstałe po rozpadzie ZSRR (z wyjątkiem Litwy, Łotwy i Estonii). Od 2009 roku Gruzja nie należy do WNP.

⁴ T. Bodio, *Wprowadzenie*, [w:] *Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań*, red. T. Bodio, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010, s. 18.

⁵ B. Wojna, M. Gniazdowski (red.), *Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, kwiecień 2009, s. 57–58, 62–63.

⁶ Obszary *l'engrenage*, czyli zazębiające się, to takie, w przypadku których istnieją realne podstawy do zacieśniania współpracy i przenoszenia ich na kolejne płaszczyzny współpracy w ramach efektów *spill-over*.

Problemem państw Kaukazu Południowego jest również ubóstwo. Za czasów Związku Radzieckiego należały one do najbardziej zapóźnionych gospodarczo obszarów ZSRR. Azerbejdżan plasował się na samym końcu pod względem rozwoju gospodarczego, wyprzedzały go nawet Gruzja i Armenia. Głównie gospodarka Azerbejdżanu (ze względu na posiadane zasoby naturalne), ale również Gruzji i Armenii nakierowane były na zaspokajanie potrzeb ogromnego rynku radzieckiego. Współpraca z innymi państwami, tak samo zresztą jak z innymi republikami radzieckimi, była bardzo ograniczona. Po rozpadzie ZSRR Azerbejdżan, Armenia i Gruzja musiały same sobie poradzić z takimi problemami, jak przestarzała infrastruktura przemysłowa, niska stopa życiowa czy też nieefektywne i groźne dla środowiska ośrodki przemysłowe. Wczesne lata dziewięćdziesiąte charakteryzowały się silnym kryzysem w państwach Kaukazu Południowego i ogromnymi spadkami PKB⁷.

Atutem państw Kaukazu Południowego jest ich położenie geograficzne, a w przypadku Azerbejdżanu znaczne zasoby surowców energetycznych. Ze względu na położenie geograficzne przez Gruzję przebiegają ważne szlaki transportu towarów i surowców. Handel państw Europy Zachodniej i Centralnej z krajami regionu Morza Kaspijskiego musi odbywać się przez gruzińskie porty na Morzu Czarnym w Poti i Batumi lub drogą lądową, przez Turcję i Gruzję. Władze Gruzji, zdając sobie sprawę ze znaczenia infrastruktury komunikacyjnej dla rozwoju kraju, intensywnie inwestują w sieć drogową.

Z kolei Azerbejdżan, dysponujący dziewiętnastymi największymi w świecie zasobami ropy naftowej od 2007 roku, znalazł się również na dziewiątym miejscu wśród dziesiątki krajów, których rezerwy ropy na przestrzeni lat 2000–2007 zwiększyły się najbardziej⁸.

Aktywną politykę w regionie kaspijskim prowadzi Federacja Rosyjska, dla której znajdujące się tu zasoby stanowią, i mają stanowić, ważne uzupełnienie własnych, szczególnie w kontekście wywiązywania się z zawartych z Europą umów o dostarczaniu surowców energetycznych. Taka polityka Rosji wynika z wyczerpywania się własnych łatwo dostępnych zasobów, wysokich nakładów, jakie musiałaby ponieść przy eksploatacji nowych złóż, ale również umacniania pozycji w regionie uważanym za naturalną strefę wpływów i kontrolowania wszelkich pochodzących stąd tras eksportu surowców.

---

⁷ T. Świętochowski, *Azerbejdżan*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006, s. 225–226.

⁸ Azerskie rezerwy zwiększyły się w tym czasie o 5,8 mld baryłek. Dla porównania, najwięcej zyskała w tym przedziale czasowym Kanada – 174,3 mld baryłek, a na ostatnim 10 miejscu, tuż przed Azerbejdżanem, ze zbliżonym przyrostem równym 5 mld baryłek, był Iran; International Energy Outlook 2007, Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, Washington 2008, s. 37.

3. Relacje handlowe państw Kaukazu Południowego z Unią Europejską

Po uzyskaniu niepodległości przez państwa Kaukazu Południowego stopniowo coraz większą rolę w zagranicznych relacjach gospodarczych tych krajów zaczęły odgrywać państwa europejskie. Począwszy od 2004 roku, najważniejszym partnerem handlowym Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji stała się UE. W 2009 roku handel z państwami UE stanowił 30,4% obrotów handlowych Armenii, 42,8% Azerbejdżanu i 29,4% Gruzji⁹.

Tabela 1. Najważniejsi partnerzy handlowi Unii Europejskiej w 2009 roku

Najważniejsze kierunki importu				Najważniejsze kierunki eksportu				Najważniejsi partnerzy handlowi			
Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%
Poza EU 27		1 199 288	100	Poza EU 27		1 094 229	100	Poza EU 27		2 293 517	100
1.	Chiny	214 749,3	17,9	1.	USA	204 467,7	18,7	1.	USA	364 001,7	15,9
2.	USA	159 534,0	13,3	2.	Szwajcaria	88 291,9	8,1	2.	Chiny	296 381,9	12,9
3.	Rosja	115 279,7	9,6	3.	Chiny	81 632,6	7,5	3.	Rosja	180 760,7	7,9
4.	Szwajcaria	73 753,5	6,1	4.	Rosja	65 481,0	6,0	4.	Szwajcaria	162 045,4	7,1
5.	Norwegia	68 651,5	5,7	5.	Turcja	43780,5	4,0	5.	Norwegia	106 166,7	4,6
33.	Azerbejdżan	7 297,3	0,6	60.	Azerbejdżan	1 604,1	0,1	39.	Azerbejdżan	8 901,4	0,4
83.	Gruzja	480,3	0,0	77.	Gruzja	875,4	0,1	81.	Gruzja	1 355,6	0,1
118.	Armenia	161,3	0,0	101.	Armenia	530,3	0,0	109.	Armenia	691,5	0,0

Źródło: European Commission: Trade: South Caucasus, [dokument elektroniczny]: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/south-caucasus/>, data wejścia: 5.01.2011.

Z drugiej strony, z punktu widzenia Unii Europejskiej jako całości, państwa Kaukazu Południowego są mało ważnymi partnerami handlowymi (tab. 1). Eksport towarów UE do państw Kaukazu Południowego łącznie w 2009 roku wyniósł 3,01 mld euro, z czego do Armenii 0,53 mld, do Azerbejdżanu 1,6 mld, a do Gruzji 0,88 mld. Import towarów z Kaukazu Południowego osiągnął wartość 7,94 mld euro, z czego z Armenii 0,16 mld, z Azerbejdżanu 7,30 mld, a z Gruzji 0,48 mld euro.

3.1. Relacje handlowe Armenii z Unią Europejską

W wymianie handlowej z zagranicą Armenia od lat odnotowuje ujemne saldo. W dalszym ciągu eksport Armenii to zaledwie jedna czwarta wartości importu. Ponad 30% całości obrotów handlowych tego kraju odbywa się z Unią Europejską (spośród państw UE największy udział mają Niemcy, Bułgaria, Belgia, Włochy, Holandia).

⁹ European Commission: Trade: South Caucasus, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/south-caucasus/>, stan z 15.02.2010.

Niemniej najważniejszym państwem, z udziałem 22,6% w armeńskim handlu, pozostaje Federacja Rosyjska, w dużej mierze dlatego, że dostarcza Armenii surowce energetyczne. Wśród najważniejszych odbiorców ormiańskich towarów znajdują się również USA, Gruzja i Kanada. Do najważniejszych dostawców oprócz Rosji należą też Chiny, Ukraina i Turcja (tab. 2).

Tabela 2. Główni partnerzy handlowi Armenii w 2009 roku

Główne kierunki importu				Główne kierunki eksportu				Główni partnerzy handlowi			
Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%
Świat		2 349,2	100	Świat		496,7	100	Świat		2 845,9	100
1.	UE 27	643,0	27,4	1.	UE 27	221,3	44,6	1.	UE 27	864,3	30,4
2.	Rosja	567,3	24,2	2.	Rosja	76,7	15,4	2.	Rosja	644,0	22,6
3.	Chiny	205,3	8,7	3.	USA	48,1	9,7	3.	Chiny	217,8	7,7
4.	Ukraina	144,4	6,1	4.	Gruzja	38,1	7,7	4.	Ukraina	153,4	5,4

Źródło: European Commission: Trade: South Caucasus [dokument elektroniczny]: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, data wejścia: 15.02.2010.

Armenia ma podpisane umowy o wolnym handlu z Rosją, Ukrainą, Kazachstanem i Kirgizją. Trwają prace nad utworzeniem stref wolnego handlu z Iranem (zajmującym obecnie siódmą pozycję wśród partnerów handlowych Armenii) i Libanem oraz z UE.

Najważniejszymi pozycjami w armeńskim imporcie oprócz surowców energetycznych są maszyny i urządzenia transportowe oraz inne towary przetworzone. Udział tych dwóch pozycji systematycznie wzrasta w imporcie z Unii Europejskiej. Ważne są tu też produkty chemiczne i perły oraz kamienie szlachetne, które to z kolei podlegają na terenie Armenii obróbce, przetworzeniu i często są przedmiotem późniejszej sprzedaży za granicę. Wśród produktów stanowiących najważniejsze pozycje eksportowe znajdują się metale i ich pochodne oraz perły i kamienie szlachetne. W 2009 roku Armenia odnotowała znaczne zmniejszenie eksportu rud żelaza i stali do Unii Europejskiej, które to produkty stanowiły wcześniej najważniejszą pozycję w eksporcie do państw UE 27. Systematycznie rośnie natomiast udział paliw i surowców kopalnych. Nie jest to najbardziej perspektywiczna struktura obrotów handlowych z punktu widzenia Armenii¹⁰.

Kryzys odcisnął swoje piętno w obszarze napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do Armenii, które stanowią strategiczny czynnik umożliwiający rozwój tego kraju. W pierwszym półroczu 2010 roku bezpośrednio inwestycje zagraniczne wyniosły 220 mln USD (10,6% mniej niż w analogicznym okresie

¹⁰ European Commission: Trade: South Caucasus [dokument elektroniczny]: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf, data wejścia: 15.02.2010.

2009). Najwięcej zainwestowała Rosja (85,8 mln USD – wzrost o 16,7%), Francja (70,5 mln USD), Argentyna (19,9 mln USD), Niemcy (14,4 mln USD), Włochy (6 mln USD), USA (3,8 mln USD), Holandia (2,9 mln USD) i Liban (2,2 mln USD). 25% BIZ zainwestowano w sektorze energetycznym i dostawach wody, 47% w telekomunikacji, 7,8% w transporcie lotniczym, 6,6% w sektorze wydobywczym. Niemcy zainwestowały w wydobywanie (Kombinat Miedzi i Molibdenu ZANGEZUR), Liban w telekomunikację i produkcję żywności, Włochy w budownictwo i handel, Holandia w sektor energetyczny i wodę, Francja w telekomunikację i produkcję napojów. Rosja rozmieściła swoje inwestycje w sektorze energetycznym (gaz i energia elektryczna), budownictwie, telekomunikacji i handlu, natomiast Argentyna w sektorze lotniczym¹¹.

Mimo że pozycja Rosji w Armenii jest bardzo silna, stosunki między obu państwami nie są pozbawione napięć i konfliktów. Wiążą się one ze stopniową reorientacją polityki zagranicznej Armenii, zacieśnianiem współpracy z Zachodem i odchodzeniem od wyłącznie prorosyjskiego kierunku¹².

Armenia jest całkowicie zależna od dostaw rosyjskiego gazu. Przełamanie monopolu Gazpromu miał być powstający gazociąg z Iranu do Armenii, który pozwoliłby Erewanowi uniezależnić się od Moskwy w sferze gazowej. W wyniku skutecznych zabiegów Gazprom przejął kontrolę nad armeńskim gazownictwem, elektrowniami i nowym gazociągiem do Iranu¹³. W dniu 3.09.2010 wiceszef zarządu Gazpromu, Andriej Krugłow, zapowiedział, że od 2011 roku cena gazu dla Białorusi, Mołdawii i Armenii zostanie podniesiona do poziomu europejskiego, co postawi Armenię w bardzo trudnej sytuacji¹⁴.

3.2. Relacje handlowe Azerbejdżanu z Unią Europejską

Podstawową gałęzią gospodarki Azerbejdżanu jest wydobywanie i przetwórstwo ropy naftowej. Największe jej złoża znajdują się na Półwyspie Apszerońskim i w szelfie Morza Kaspijskiego. W ostatnich latach w coraz większym stopniu eksploatowany jest również gaz ziemny. Azerbejdżan posiada także bogate złoża rud żelaza, alunitu, pirytu, molibdenu, arszeniku, kobaltu, cynku i miedzi oraz złota, soli kamiennej i materiałów wykorzystywanych w budownictwie (marmur, glina ceglarska, kamień budowlany itd.)¹⁵.

¹¹ *Informator ekonomiczny o krajach świata, Armenia*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <http://www.ms.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Armenia/Armenia%2004.pdf>, data wejścia 5.09.2010.

¹² M. Falkowski, *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*, Prace OSW, nr 23, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006, s. 13.

¹³ A. Kubik, *Gazprom – pasmo sukcesów 2006*, „Gazeta Wyborcza” z 8.01.2007.

¹⁴ *Gazprom zapowiada podwyżkę cen gazu dla Białorusi, Mołdawii i Armenii*, „Tydzień na Wschodzie”, 8.09.2010, nr 29(147), s. 11.

¹⁵ *Azerbejdżan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, UNIDO ITPO, Warszawa 2006, s. 11.

Obroty handlowe z Unią Europejską stanowią prawie 43% całości azerskiego handlu. Ważnymi partnerami są też Turcja, Indie, USA i Rosja (tab. 3). Produktami importowanymi przez Azerbejdżan są artykuły wysoko przetworzone, maszyny, urządzenia, ubrania i inne towary przetworzone. Z Unii Europejskiej pochodzą głównie maszyny i urządzenia transportowe, choć ich wartość w ostatnich latach spada, wzrasta natomiast wartość pozostałych towarów przetworzonych. Nieprzerwanie wzrasta wartość eksportowanych do Unii Europejskiej przez Azerbejdżan surowców (głównie energetycznych). Kryzys ostatnich lat nieco osłabił tę dynamikę, ale jej nie zahamował.

Tabela 3. Główni partnerzy handlowi Azerbejdżanu w 2009 roku

Najważniejsze kierunki importu				Najważniejsze kierunki eksportu				Główni partnerzy handlowi			
Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%	Lp.	partner	mln euro	%
Świat		5 906,8	100	Świat		13 741,1	100	Świat		19 648,0	100
1.	UE 27	1 766,5	29,9	1.	UE 27	6 634,9	48,3	1.	UE 27	8 401,4	42,8
2.	Turcja	1 101,2	18,6	2.	Indie	1 515,1	11,0	2.	Turcja	1 594,0	8,1
3.	Rosja	1 011,3	17,1	3.	USA	1 303,1	9,5	3.	Indie	1 584,1	8,1
4.	Ukraina	431,4	7,3	4.	Indonezja	941,5	6,9	4.	USA	1 481,3	7,5
5.	Chiny	366,4	6,2	5.	Kanada	734,9	5,3	5.	Rosja	1 167,7	5,9

Źródło: European Commission: Trade: South Caucasus [dokument elektroniczny]: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113347.pdf, data wejścia: 15.02.2010.

Strategiczną kwestią związaną z rozwojem gospodarczym Azerbejdżanu i jego pozycją polityczną jest długofalowa polityka związana z surowcami energetycznymi. Azerska ropa i gaz są przedmiotem zainteresowania wielu państw (Rosji, Turcji, państw Unii Europejskiej, krajów Bliskiego Wschodu). Polityka Azerbejdżanu jest tu wielowątkowa, nie pomija żadnych dostępnych opcji. Rosja nadal pozostaje głównym partnerem, choć poszczególne posunięcia Baku zmieniają układ sił w tym dialogu. Coraz ważniejszym tematem obok ropy naftowej stał się gaz ziemny. We wrześniu 2010 roku Gazprom podpisał w Baku porozumienie, zgodnie z którym rosyjski monopolista w 2011 roku zwiększy zakupy azerskiego gazu (z 1 mld m³ w 2010 roku do 2 mld m³ w 2011 i Nielimitowane zwiększenie po 2012). Mało korzystne dla Rosji porozumienie jest ceną, którą Gazprom jest gotów płacić za zmniejszenie możliwości eksportu gazu z regionu kaspijskiego do Europy szlakami omijającymi Rosję, zwłaszcza projektowanym gazociągiem Nabucco. Korzyści Azerbejdżanu z projektu są znaczne. Gazprom zaoferował za gaz wysoką cenę, a rosyjska oferta ułatwia Azerbejdżanowi realizację strategii dywersyfikacji rynków zbytu¹⁶.

¹⁶ *Gazprom podwoi zakupy gazu w Azerbejdżanie*, „Tydzień na Wschodzie” 8.09.2010, nr 29 (147), s. 7.

Ważną perspektywą jest kierunek europejski, zarówno z punktu widzenia europejskiego kapitału inwestycyjnego potrzebnego Azerbejdżanowi, jak i możliwości eksportu na te rynki surowców energetycznych. Brytyjski koncern BP jest najsilniej obecną zagraniczną spółką w Azerbejdżanie. Posiada udziały m.in. w największym złożu naftowym (Azeri–Czirag–Guneszli) i gazowym (Szah Deniz). BP i azerski koncern SOCAR podpisały porozumienie o wspólnym zagospodarowaniu niezmiernie trudnych w eksploatacji złóż Shafag oraz Asiman położonych na szelfie Morza Kaspijskiego. Uruchomienie wydobycia z tych złóż znacznie zwiększy potencjał eksportowy kraju¹⁷.

Kwestie szlaków transportujących kaspijskie surowce do państw Unii Europejskiej wiążą się z wieloma problemami i kontrowersjami. Oznaką determinacji Komisji Europejskiej mogą być informacje dotyczące opracowania projektu dokumentu, który mógłby stanowić bazę dla przyszłego porozumienia między Turkmenistanem i Azerbejdżanem w sprawie budowy gazociągu transkaspjskiego. Uzyskanie dostępu do turkmeńskiego gazu jest warunkiem umożliwiającym wprowadzenie w życie projektu Południowego Korytarza (gazociągu Nabucco). Bez Turkmenistanu szanse na realizację Nabucco maleją, rośnie natomiast prawdopodobieństwo realizacji innych, konkurencyjnych projektów transportu gazu z regionu Morza Kaspijskiego do Europy, m.in. biegnącego z Turcji do południowych Włoch gazociągu ITGI oraz projektów przesyłu gazu tankowcami przez Morze Czarne do Rumunii (AGRI) czy Bułgarii¹⁸.

Ważnym państwem, ze względu na duży rynek zbytu, ale również z punktu widzenia szlaków transportowych, jest dla Azerbejdżanu Turcja. W październiku 2010 roku turecki rząd zatwierdził część postanowień, które pozwalają na sprzedaż przez Azerbejdżan niewielkich ilości gazu na wewnętrznym rynku tureckim oraz eksport azerskiego surowca do Grecji, Syrii lub Bułgarii. Stawia to Azerbejdżan w komfortowej sytuacji, umożliwiając mu bezpośrednie dostawy gazu do Europy i dalszą dywersyfikację eksportu gazu. Kompromis turecko-azerski zwiększa prawdopodobieństwo wykorzystania szlaku ITGI do przesyłu dużych ilości gazu do Europy¹⁹. Inną opcją przesyłu azerskich surowców do Europy, alternatywną dla dialogu z Turcją, jest trasa prowadząca przez Gruzję. Realizowaną w ramach tej koncepcji inicjatywą jest projekt AGRI (Azerbaijan–Georgia–Romania Interconnector) zakładający przesył azerskiego gazu w postaci skroplonej (LNG) do Europy przez Morze Czarne z gruzińskiego terminalu w Kulewi do rumuńskiego portu w Konstancy. Stanowi to poważny instrument nacisku w toczących się negocjacjach gazowych z Ankarą.

---

¹⁷ A. Jaroszewicz, *BP inwestuje w kolejne gazowe złoża w Azerbejdżanie*, „Tydzień na Wschodzie”, 13.10.2010, nr 34 (152), s. 12.

¹⁸ *UE intensyfikuje zabiegi o kaspijski gaz*, „Tydzień na Wschodzie”, 18.08.2010, nr 27 (145), s. 9–10.

¹⁹ A. Jaroszewicz, *Azerbejdżański gaz na drodze do Europy*, „Tydzień na Wschodzie”, 13.10.2010, nr 34 (152), s. 4.

AGRI jest interesującym projektem również dla Węgier i pokazuje, że dla Budapesztu może być to alternatywa Nabucco²⁰.

W 2011 roku Azerbejdżan zapewne wejdzie po raz pierwszy ze swoimi surowcami na rynek bliskowschodni, pogłębiając tym samym dywersyfikację eksportu gazu. Eksport azerskiego gazu do Syrii przez Turcję ma zostać uruchomiony do końca 2011 roku. Efektywność negocjacji i porozumienie z Syrią kontrastuje z nieudolnością krajów europejskich, które zabiegają o azerski surowiec, i być może jest konsekwencją trudności w uruchomieniu eksportu gazu na rynek europejski²¹.

3.3. Relacje handlowe Gruzji z Unią Europejską

Obroty handlowe Gruzji z zagranicą sukcesywnie rosły, osiągając w roku 2008 rekordowy poziom, w kolejnym „kryzysowym roku” nastąpił drastyczny spadek obrotów. Wartość eksportu w 2009 roku to 1133 mld USD, a importu 4366 mld USD.

Wywożone są przede wszystkim towary nisko przetworzone lub nieprzetworzone, pochodzące z przemysłu wydobywczego (44%), a także napoje, w tym alkoholowe (13%). Eksport charakteryzuje niska dywersyfikacja wywożonych produktów. W imporcie przeważają paliwa (18%), maszyny i urządzenia (29%) oraz produkty przemysłu farmaceutycznego (ponad 3%). Zboża stanowią 2% całej wartości importu, co świadczy o braku samowystarczalności żywnościowej Gruzji. Według ekspertyzy przygotowanej przez KE 80% żywności konsumowanej w Tbilisi pochodzi z importu²². Biorąc pod uwagę Unię Europejską jako całość, jest ona najważniejszym partnerem handlowym Gruzji, jednak w rozbiciu na poszczególne państwa najważniejszą rolę odgrywa Turcja, a w dalszej kolejności Ukraina, Azerbejdżan i spośród państw UE Niemcy (tab. 4).

Gruzja eksportuje przede wszystkim stopy żelaza, złom żelazny, miedź, złoto, orzechy, cement. Surowce i maszyny stanowią główne pozycje eksportowe do Unii Europejskiej, choć występuje tu tendencja spadkowa. Najważniejszymi produktami w imporcie Gruzji są surowce energetyczne, maszyny i urządzenia, lekarstwa. Z państw Unii Europejskiej pochodzą głównie maszyny i urządzenia transportowe oraz surowce, choć wielkość tych dwóch pozycji systematycznie spada²³. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są tradycyjnie jednym z najważniejszych źródeł finansowania gruzińskiej gospodarki. Państwami najwięcej inwestującymi w 2009 roku były Zjednoczone Emiraty Arabskie i Turcja. Zauważalny jest jednak drastyczny spadek BIZ w 2009 roku w porównaniu z okresem przed wojną w sierpniu 2008.

²⁰ *Eksport azerskiego gazu przez Morze Czarne bardziej prawdopodobny*, „Tydzień na Wschodzie”, 15.09.2010, nr 30 (148), s. 11.

²¹ *Azerbejdżan uruchomi eksport gazu do Syrii w przyszłym roku*, „Tydzień na Wschodzie”, 15.12.2010, nr 41 (159), s. 7.

²² *Informator ekonomiczny o krajach świata, Gruzja*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <http://www.msz.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Gruzja/Gruzja%2003.pdf>, data wejścia 15.11.2010.

²³ *European Commission: Trade: South Caucasus*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/sep-tember/tradoc_113383.pdf, data wejścia 15.02.2010.

Rosja nie stawia sobie za cel utrzymania Gruzji w wyłącznej strefie wpływów ze względu na zdecydowaną prozachodnią postawę Tbilisi oraz silne poparcie USA dla Gruzji. Najważniejszym celem polityki Kremla jest ekonomiczne uzależnienie tego państwa od Rosji, przejście bądź utrzymanie kontroli nad kluczowymi sektorami gruzińskiej gospodarki oraz przechodzącymi przez Gruzję korytarzami transportowymi.

4. Konkluzje

Państwa Kaukazu Południowego ciągle przechodzą proces transformacji gospodarczej i politycznej. Unia Europejska ma szansę odegrać w tym procesie kluczową rolę, niemniej jej działania muszą być zintensyfikowane i bardziej precyzyjne. Wydaje się, że w większym stopniu powinny dotyczyć płaszczyzny ekonomicznej (inwestycje, liberalizacja handlu) niż politycznej. Kwestia demokratyzacji tych państw jako warunek wstępny do dalszej współpracy nie jest dobrym rozwiązaniem. Obszar stanowi przedmiot zainteresowania Rosji, Turcji i państw Bliskiego Wschodu (Syrii, Iranu), ze względu na surowce energetyczne i szlaki ich transportu. Dodatkowo subtelną i utrudniającą współpracę sprawą jest fakt, że państwa są ze sobą skonfliktowane.

Armenia deklaruje chęć ściślejszej współpracy z Unią, ale bilateralna wymiana handlowa jest mało perspektywiczna, a *gros* inwestycji zagranicznych stanowiących kluczową kwestię dla rozwoju gospodarczego Armenii pochodzi z Rosji, a nie z krajów UE.

Azerbejdżan jest zainteresowany zwiększeniem eksportu surowców do UE, niemniej powolne postępy w negocjacjach powodują zainteresowanie innymi kierunkami geograficznymi (Turcja, Serbia i selektywnie poszczególne państwa europejskie).

Gruzja ze względu na strategiczne położenie ma szansę na rozwój współpracy z UE w zakresie tworzenia infrastruktury transportowej i na ten cel powinny być generowane środki unijne. Ponadto UE może być ekonomiczną alternatywą dla Gruzji w stosunku do Federacji Rosyjskiej pod warunkiem udzielenia odpowiedniej pomocy rozwojowej.

Literatura

- Ananicz S., *Partnerstwo Wschodnie*, INFOS, nr 17(64), Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2009.
- Azerbejdżan uruchomi eksport gazu do Syrii w przyszłym roku*, „Tydzień na Wschodzie” nr 41 (159).
- Azerbejdżan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, UNIDO ITPO, Warszawa 2006.
- Bodio T. (red.), *Przywódstwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010.
- Eksport azerskiego gazu przez Morze Czarne bardziej prawdopodobny*, „Tydzień na Wschodzie” nr 30 (148).
- European Commission: Trade: South Caucasus [dokument elektroniczny]: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf.
- Falkowski M., *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*, Prace OSW, nr 23, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006.

Gazprom podwoi zakupy gazu w Azerbejdżanie, „Tydzień na Wschodzie” nr 29 (147).

Gazprom zapowiada podwyżkę cen gazu dla Białorusi, Mołdawii i Armenii, „Tydzień na Wschodzie” nr 29 (147).

Informator ekonomiczny o krajach świata, Armenia, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <http://www.msz.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Armenia/Armenia%2004.pdf>.

Informator ekonomiczny o krajach świata, Gruzja, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, <http://www.msz.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Gruzja/Gruzja%2003.pdf>.

International energy Outlook 2007, Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, Washington.

Jaroszewicz A., *Azerbejdżański gaz na drodze do Europy*, „Tydzień na Wschodzie” nr 34 (152).

Jaroszewicz A., *BP inwestuje w kolejne gazowe złoża w Azerbejdżanie*, „Tydzień na Wschodzie” nr 34 (152).

Świętochowski T., *Azerbejdżan*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006.

UE intensyfikuje zabiegi o kaspijski gaz, „Tydzień na Wschodzie” nr 27 (145).

Wojna B., Gniazdowski M. (red.), *Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, kwiecień 2009.

PROSPECTS AND DETERMINANTS OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE SOUTH CAUCASUS COUNTRIES AND THE EUROPEAN UNION

Summary: The objective of this article is to determine the main chances and difficulties in the relations of the South Caucasus countries with the European Union. Discussing economic conditions of Armenia, Azerbaijan and Georgia, the dominating issues are the questions of the energy sector. Azerbaijan, possessing significant resources of fuel, is on the one hand entirely dependent on the world economic situation of fuel, and on the other hand may be an attractive economic partner for many countries. In turn, Armenia and Georgia, dependent on the fuel supplies from Russia, have strategic locations. The European Union is for these countries a natural partner because of a significant degree of complementarity. Therefore, this article demonstrates the structure of trade turnovers of the countries under scrutiny in order to answer the question on the perspectives of cooperation with the EU.

Keywords: the South Caucasus, the European Union, trade.